

DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.10>

УДК [343.98:347.77/.78](477)

В. Л. Федоренко,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
директор Науково-дослідного центру судової експертизи
з питань інтелектуальної власності, м. Київ, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5902-1226>,
e-mail: fedorenko900@gmail.com

В. В. Коваленко,

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної
академії правових наук України, заслужений юрист України, провідний
науковий співробітник лабораторії авторського права та інформаційних
технологій Науково-дослідного центру судової експертизи
з питань інтелектуальної власності, м. Київ, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2041-250X>,
e-mail: Kovalenko1505@gmail.com

О. Д. Гайдай,

старший науковий співробітник лабораторії права промислової власності
Науково-дослідного центру судової експертизи
з питань інтелектуальної власності, м. Київ, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0800-2524>,
e-mail: 0674707733@ukr.net

ПЕРЕДІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ОБ'ЄКТІВ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В КОНТЕКСТІ ГЕНЕЗИСУ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ (ВІД КИЇВСЬКОГО КНЯЗІВСТВА ДО ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ) (ОГЛЯДОВА СТАТТЯ)

У публікації комплексно досліджено передумови започаткування судової експертизи об'єктів права інтелектуальної власності в Україні та за кордоном від Х до початку ХХ ст. в контексті генезису судово-експертної діяльності. Проаналізовано джерела судочинства часів Київського князівства (Русі) і так званих темних століть (ХІІ—ХІV): «Руська Правда», договори удільних князів з великими князями й між собою, уставні й дарувальні грамоти князів, судебники та ін., а також Литовські статuti (ХVІ). Обґрунтовано, що поява судової експертизи в Європі пов'язана з походженням і характером доказів у судочинстві. Необхідність у судових експертах виникла тоді, коли їхніх висновків (як легітимних доказів у кримінальному та цивільному процесах) потребував суд. Підкреслено, що вперше процесуальний статус судового експерта як обізнаної людини унормовано у Статуті кримінального судочинства Російської імперії 1864 р. (ст. 112, 690—692, 698 та ін.).

Зазначено, що утвердженню судово-експертної діяльності в царині інтелектуальної власності передували легітимізація права на об'єкти інтелектуальної власності в Австро-Угорщині, Англії, Іспанії, Нідерландах, Німеччині, Росії, США, Франції у XVIII ст., а також затвердження адміністративних і судових механізмів її захисту. Водночас у XIX ст. була малопоширеною практика залучення обізнаних людей до розгляду спорів про авторські права на наукові, літературні й мистецькі твори, винаходи та ін.

1913 р. в Україні створено кабінети науково-судової експертизи при прокурорах Київської й Одеської судових палат, що сприяло інституціоналізації судово-експертної діяльності та професіоналізації діяльності судових експертів. Ці обставини створили умови для становлення судової експертизи у сфері інтелектуальної власності. Проте, Перша світова війна відсунула судові спори щодо прав на об'єкти інтелектуальної власності на другий план.

Ключові слова: *судова експертиза, судовий експерт, обізнані люди, інтелектуальна власність, судова експертиза об'єктів права інтелектуальної власності, генезис судової експертизи з питань інтелектуальної власності.*

Постановка наукової проблеми. Знання про становлення та розвиток судової експертизи об'єктів права інтелектуальної власності є важливими для розуміння причинно-наслідкових зв'язків між минулим, теперішнім і майбутнім не лише цього важливого виду експертизи, а й розвитку методів, форм і механізмів правового захисту об'єктів права інтелектуальної власності як в Україні, так і за кордоном. Незважаючи на доволі нетривалий офіційний вік судової експертизи в царині інтелектуальної власності, що припадає на початок XXI ст., право на об'єкти інтелектуальної власності й механізми його правового регулювання виникли на три століття раніше.

Спочатку наукова революція XVI—XVII ст., а згодом — доба Просвітництва сформуvalи в Європі повагу до творів науки, літератури й мистецтва. На підтвердження цього свідчить той факт, що Вольтер у 4-й частині своєї роботи «Історія царствования Людовика XIV і Людовика XV...», характеризувавши сучасних для нього суверенів, державних міністрів, канцлерів, статс-секретарів і генерал-контролерів доходів, наводить розгорнутий «Словник усіх знаменитих Французьких мужів: міністрів, полководців, письменників і художників, які прославили царствования сіх государей», перелік «славетних артистів: музикантів», живописців, архітекторів і представників інших творчих професій.¹

¹ Вольтер Ф. М. История царствования Людовика XIV и Людовика XV, королей французских, с присовокуплением словаря всех знаменитых Французских мужей: министров, полководцев, писателей и художников, прославивших царствование сих государей: в 4 ч./пер. с фр. А. Воейков. Ч. 4. Москва, 1809. С. 200—440.

Із часом захист права на об'єкти інтелектуальної власності вже не обмежували монаршими привілеями на заняття творчою діяльністю. Свої права на твори науки, літератури, мистецтва, винаходи тощо автори і власники починають обстоювати в судах з XVIII ст. Водночас формується процесуально-правовий статус так званих *обізнаних людей* (експертів), яких залучали до судових процесів.

З огляду на те, що наприкінці XIX ст. предметами розгляду в судах були також спори щодо авторського права та права промислової власності, можна припустити, що до їхнього розв'язання залучали людей, які знали на творах науки й мистецтва, кресленнях тощо.

Дослідження передумов утвердження судової експертизи об'єктів права інтелектуальної власності та їх періодизація є досить складним завданням. Як зазначив відомий науковець-цивіліст, уродженець м. Одеси С. В. Пахман у своїй роботі «Про судові докази з давнього руського права, переважно цивільного, в історичному їх розвитку» (1851), *«розвиток будь-якого історичного предмета долає відомі щаблі, з яких кожний утілює особливу ідею, має у своїй основі особливе начало. Але цей розвиток (як і саме життя) не містить настільки контрастних щаблів і переходів, щоб можна було їх позначити із хронологічною точністю та правильністю, відмежувати одну добу від іншої. Одне начало ще існує та продовжує діяти, коли його місце заступає інше, нове начало; поява останнього рідко відбувається спокійно, безтурботно; зазвичай це супроводжується хворобливими симптомами: нове начало розпочинає боротьбу зі старим і, лише після здобуття над ним перемоги, заявляє про себе різко, виважено. Тому позначення ступеня розвитку цього предмета є найскладнішим завданням для дослідника»*¹ [Тут і далі переклад з російської наш.— Прим. авт.].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питанням генезису судово-експертної діяльності приділено достатньо уваги у сфері експертології, історії держави та права, кримінальному, цивільному й адміністративному процесам, міжнародному праві та ін. Окрім сучасників, цю проблематику досліджували такі правознавці другої половини XIX — початку XX ст., як: М. В. Варадинов², Л. Є. Владимиров³, І. А. Владиславлев⁴,

¹ Пахман С. В. О судебных доказательствах по древнему русскому праву, преимущественно гражданскому, в историческом их развитии: Рассуждение Семена Пахмана. Москва, 1851. С. 1.

² Варадинов Н. В. Исследование об имущественных или вещественных правах по законам русским. Статья I: о праве собственности. Санкт-Петербург, 1855. 149 с.

³ Владимиров Л. Е. Учение об уголовных доказательствах. Особенная часть. Книга первая: Личный судебский осмотр и заключения экспертов. Харьков, 1886. 144 с.

⁴ Владиславлев И. А. Общие основания гражданского судопроизводства. Санкт-Петербург, 1857. 121 с.

І. Є. Енгельман¹, П. Є. Казанський², В. А. Ліновський³, С. В. Пахман⁴,
О. О. Пиленко⁵, В. К. Случевський⁶, В. Д. Спасович⁷, К. Є. Троцина⁸,
І. Я. Фойницький⁹, О. П. Чебишов-Дмитрієв¹⁰ та ін.

Останніми роками вітчизняні науковці активно досліджують питання становлення й розвитку судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності та її нормативно-правового й експертного забезпечення (зокрема, автори цієї публікації¹¹). Проте, порушені в цій публікації проблеми досі актуальні для теорії та історії судової експертизи об'єктів права інтелектуальної власності в Україні.

¹Энгельман И. Е. Курс русского гражданского судопроизводства: учебник. 3-изд., испр. и доп. Юрьев, 1912. 632 с.

²Казанский П. Е. Всеобщие административные союзы государств: монография. Т. 3. Одесса, 1897. 573 с.

³Линовский В. А. Опыт исторических разысканий о следственном уголовном судопроизводстве в России. Одесса, 1849. 262 с.

⁴Пахман С. В. Указ. соч. VI с., 212 с.

⁵Пиленко А. А. Право изобретателя: Привилегии на изобретения и их защита в русском и международном праве: Историко-догматическое исследование. Кн. 1: Очерк истории привилегий на изобретения (в связи с эволюцией доктрины). Кн. 2: Право на патент. Т. 1. Санкт-Петербург, 1902. 511 с.

⁶Случевский В. К. Учебник русского уголовного процесса. Судостроительство-судопроизводство. 3-е изд., передел. и доп. Санкт-Петербург, 1910. 664 с.

⁷Спасович В. Д. Права авторские и контрафакция. Санкт-Петербург, 1865. 106 с.

⁸Троцина К. Е. История судебных учреждений в России. Санкт-Петербург, 1851. 387 с.

⁹Фойницький І. Я. Курс уголовного судопроизводства. Том II. 2-е изд., перераб. Санкт-Петербург, 1899. 697 с.

¹⁰Чебышёв-Дмитриев А. П. Русское уголовное судопроизводство по судебным уставам 20 ноября 1864 г. Санкт-Петербург, 1875. IX с. 756 с.

¹¹Федоренко В. Л. Становлення та розвиток Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України (2004—2017 рр.)//*Проблеми теорії та практики судової експертизи з питань інтелектуальної власності*: мат-ли наук.-практ. конф. (Київ, 21.12.2017)/за заг. ред. проф. В. Л. Федоренка. Київ, 2017. С. 8—14; Федоренко В. Л., Тимошик Л. П. Судова експертиза з питань інтелектуальної власності: генезис, поняття, класифікація та система//*Експерт: парадигми юридичних наук та державного управління*. 2019. № 1 (3). С. 11—52. URL: <https://doi.org/10.32689/2617-9660-2019-3-1-11-52> (дата звернення: 05.08.2020); Федоренко В. Л., Тимошик Л. П., Собин А. К. Судебная експертиза объектов права интеллектуальной собственности в Украине: понятие, виды и система//*Армянский журнал судебной экспертизы и криминалистики*. 2019. № 1. С. 39—52; Федоренко В. Л. Становлення та розвиток судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності в Україні//*Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу*: мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 05.11.2019)/за заг. ред. О. Г. Рувіна, В. В. Нестор; уклад. О. І. Жеребко, А. О. Полтавський, О. В. Юдіна. Київ, 2019. С. 557—561; Федоренко В. Л., Коваленко В. В. Судова експертиза об'єктів права інтелектуальної власності як важлива функція Української держави: генезис і перспективи розвитку//*Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. № 2. С. 11—28 та ін.

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні передумов, які сприяли формуванню судової експертизи об'єктів права інтелектуальної власності в Україні, у контексті генезису вітчизняної судово-експертної діяльності від XI до початку XX ст.

Викладення основного матеріалу дослідження. Судова експертиза об'єктів інтелектуальної власності є доволі новим, але вже добре відомим в Україні та за її межами видом судово-експертної діяльності. Історія цього виду тісно пов'язана з генезисом усієї судової експертизи.

Ми вважаємо, що у вітчизняній юридичній науці витоки судової експертизи досліджено досить повно. Українські дослідники генезису експертології схиляються до думки, що прототипи судової експертизи вперше описано ще в «Руській Правді» (1016).¹ Це історичне джерело привернуло неабияку увагу правознавців у першій половині XVIII ст. після заклику міністра народної освіти С. С. Уварова до університетів Російської імперії якнайширше застосовувати історичний метод у юридичній науці.² Про вплив згаданого джерела на становлення судової експертизи А. Камінський зазначав, що *«ролі судді й судового експерта від самого початку не розмежовували, наприклад, визначення слідів побоїв за «Руською Правдою» покладено на самого суддю»*.³

Вочевидь, неподільність функцій судді й судового експерта за часів Київської Русі (Русі, Київського Князівства) у X—XII ст. цілком логічно пояснити браком у цей період не лише судових експертів, а й судів (у звичному для сучасників інституційному значенні). До того ж, як зауважував у середині XIX ст. К. Є. Троцина про особливості тогочасного судочинства, *«за часів князів уже не було між слов'янами судових установ, відокремлених від управління, тоді як у нас тіуни були власне чиновниками уряду — князів і бояр»*.⁴

Сама «Руська Правда», за свідченням правознавців, *«дійшла до нас у множині списків, різноманітних за формою, за більшою чи меншою повнотою змісту, за порядком викладення, за часом їх складання й за іншими ознаками. <...> Ми не маємо первісно достовірного тексту Руської Правди. У тому ж вигляді, у якому вона дійшла до нас у списках, її не може назвати документом офіційним: це не більше, аніж приватний збірник законів»*.⁵

Хоча згадане не применшує значення такого джерела, як «Руська Правда», важливу роль для розвитку судочинства у слов'янських князівствах

¹ Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посіб.//за заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ, 2019. С. 8.

² Станиславский А. Г. Исследование начал имущественных отношений в древнейших памятниках русского законодательства. Казань, 1855. С. 1—2.

³ Камінський А. М. Теорія судової експертизи в Україні//*Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*: зб. мат-лів III Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 27.02.2020). Київ — Маріуполь, 2020. С. 132.

⁴ Троцина К. Е. Указ. соч. С. 11.

⁵ Пахман С. В. Указ. соч. С. 7.

XI—XII ст. (зокрема, Київському) мали договори удільних князів із великими князями та між собою, уставні й дарувальні грамоти князів, судебники та ін.¹ Так, у згаданій вище роботі С. В. Пахмана на наступній сторінці після наведеної цитати йдеться про те, що «Руська Правда» лише за формою має характер приватного уложення, але «за змістом вона має офіційне значення, оскільки впродовж декількох століть була для наших предків керівництвом у судових справах і її офіційно було визнано джерелом права».²

Відзначимо, що «Руська Правда» не була унікальним для тогочасної Європи судебником. У період із VIII по XII ст. на теренах Європи з'явилось чимало добре відомих сучасним дослідникам «варварських правд»: *Lex Burgundiorum, Lex Salica et Ripuariorum, Formulae, Capitularia, Assises de Jerusalem, Couyumes, Ordonances, Arrets Repertoires* та ін.³ Для них (як і для «Руської Правди») були характерні простота, втілення народних звичаїв і традицій, закріплення цінностей свободи і рівності, а також відсутність процесуального права (санкції визначали й оголошували не спеціальні чиновники чи судді, а народні збори; публічно, але в усній формі).

У названих та інших «варварських правдах» було закріплено виняткове право народних зборів розглядати найважливіші публічно-правові питання: початок війни і укладення миру, обрання і повалення королів (наприклад, повалення короля Хільперіка й обрання Сігіберта 580 р.), скарги на королів і королівську родину (зокрема, народний суд з ініціативи короля Хлотаря II над королевою Брунгільдою, яку було страчено), обрання старшин та ін.⁴ Можна припустити, що у випадках, коли народні збори розглядали спори, які вимагали спеціальних знань, за ними зверталися до ремісників, лікарів тощо.

Рішення народних зборів мали публічно-правовий характер і поєднували як політичні, так і публічно-правові (зокрема, кримінальні) санкції. Водночас у Салічній правді (*Pactus legis Salicae*, або *Lex Salica*), першу редакцію якої датовано 424 р., так само, як і в «Руській Правді», навіть смертну кару згадано вкрай рідко. Натомість для тогочасного судочинства характерним був інститут так званих композицій (лат. *compositio* — примирення) — примирень через виплату викупів за скоєний злочин («обіду» за «Руською Правдою»).

¹ Собрание важнейших памятников по истории древнего русского права/сост. И. Лазаревский, Як. Утин. Санкт-Петербург, 1859. 428 с.; Хрестоматия по истории русского права/сост. М. Ф. Владимирский-Буданов. Вып. 2. 4-е изд. Киев, 1901. 262 с.

² Пахман С. В. Указ. соч. С. 8.

³ Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. Государство древних франков, Англо-Саксонское государство, Англия, Германия, Испания, Италия, Франция, Албания, Болгария, Венгрия, Польша, Румыния, Чехия, Югославия/под ред. В. М. Корещко. Москва, 1961. 950 с.

⁴ Кольб Г. Ф. История человеческой культуры с очерком форм государственного правления, политики, развития свободы и благосостояния народов/пер. с 3-го перераб. и знач. доп. нем. изд. под ред. А. А. Рейнгольда. Кн. 2. Киев — Харьков, 1896—1899. С. 9—11.

До унормування інституту експертизи у судових статутах 1864 р. судову експертизу як окремий напрям судової діяльності безпосередньо забезпечували органи держави, що мали право судити (віче, князі, тіуни, прикази та ін.), і лише згодом — власне суди в їх сучасному розумінні. Хоча розвиток судів, які мали монополію на судочинство в суспільстві й державі, розтягнувся в Європі на ціле століття.

Безумовно, на становлення судової експертизи значно вплинув процес утвердження за часів Середньовіччя судів і судочинства у їх сучасному значенні. Так, на думку І. Я. Фойницького, витоки експертизи слід шукати у канонічному процесі, оскільки посилення католицької церкви мало своїм наслідком здійснення нею «розшукових порядків: у справах про вбивство і поранення, які вважали найважливішими, раніше за все висунуто вимогу про засвідчення самої події злочину, без якого суд не мав приступати до дослідження, і це засвідчення покладали на лікарів; ідеться про *piretorim medicorum ludicium*».¹

Отже, саме лікарі стали першими достеменно відомими експертами у кримінальних справах, які розв'язували такі завдання: «1) викладення доповіді про ознаки, виявлені ними під час огляду чи освідчення; 2) викладення свого висновку чи думки (*parere, avis, Kunsturtheil*), тобто відповіді про сутність виявленого на основі цієї спеціальності».² Найбільш затребуваними експертами в добу Середньовіччя (зокрема, за часів Реформації) були лікарі, які визначали факт смерті людини від отрути.

Вагомо вплинули на розвиток судочинства в Україні за часів Литовсько-Руської держави Литовські статuti, затверджені 1529, 1566 і 1588 рр., докорінно змінивши судочинство, яке до того здійснювали «на основі звичаїв, королівських указів і згідно з мудрістю та совістю самих суддів».³ Ці статuti діяли до середини XVIII ст. і мали універсальний характер правового регулювання й унормовували державно-владні, військово-феодальні, кримінальні, матеріальні та процесуальні, станово-шляхетські, земельні, шлюбні, спадкові й опікунські, цивільно-правові й цивільно-процесуальні відносини у Великому Князівстві Литовському, значну частину якого складали українські землі. Розділ четвертий Литовського Статуту, затверджений на коронаційному Сеймі 1588 р., мав назву «Про суддів і суди» і стосувався, передусім, порядку організації судів, визначення складів злочинів («кривд»), здійснення судочинства та покарань. Проте, чітких згадок про судових експертів Литовські Статuti не містили.

Поява судової експертизи в Європі, на наше переконання, пов'язана з походженням і характером доказів у судочинстві. Судові експерти з'явилися тоді, коли їхні висновки стали легітимними доказами для суду. Як

¹ Фойницький І. Я. Указ. соч. С. 310.

² Там же.

³ Статuti Великого Князівства Литовського: репр. вид. 1854 р. Передмова І. Бондарука. Київ, 2008. С. 1.

відомо, спочатку найважливішими доказами середньовічних світських і канонічних судових процесів були показання свідків, клятви й випробування (ордалії тощо). Надалі, як писав С. В. Пахман, «удосконалення системи доказування, так само як і системи судочинства, відбувалося переважно під впливом початку Державницького. Із цього початку, з одного боку, сформувався адміністративний характер судочинства, а з іншого, впливало відокремлення кримінального процесу від цивільного, що мало насамперед винятково практичне значення; належністю кримінального процесу було катування, а цивільного — присяга та двобій».¹ Вбачається, що лише після Реформації й імплементації в судочинство принципів гуманізму та верховенства права було створено передумови для започаткування судово-експертної діяльності (зокрема, такої, що стосувалася творів науки, літератури, мистецтва та ін.).

Від XVI—XVII ст. функції судової експертизи здійснювати цехові організації (наприклад, Паризька Корпорація майстрів-писемників (1570) досліджувала підписи на документах, Аптекарський приказ (1620) вивчав медичні питання у разі тілесних ушкоджень та ін.). 1699 р. видано царський указ «Про порядок дослідження підписів на кріпосних актах на випадок виникнення стосовно них спорів або сумнівів».² Відповідні дослідження, які вимагали спеціальних знань і навичок, сприяли формуванню судової експертизи як самостійного виду спеціальної професійної діяльності в межах судочинства.

Інституціоналізація судів та упорядкування судочинства (зокрема, у статутах Російської імперії з кримінального та цивільного судочинства 1832 і 1864 рр.) відокремили функції судової експертизи *обізнаних людей* (рос. *сведущих людей*) від функцій суддів. Відзначимо, що ще 1832 р. Звід законів Російської імперії вперше закріпив процесуальний статус *обізнаних осіб* як свідків, що мали спеціальні знання у галузях науки, мистецтва й ремесла. Після цього в навчальних виданнях з кримінального процесуального права з'явилися підрозділи, присвячені процесуальному статусу *обізнаних осіб*. Вагомий внесок у ці вдосконалення зробили науковці імператорських університетів і ліцеїв українських міст (Одеси, Харкова та Києва).

Так, професор Рішельєвського ліцею в Одесі В. А. Ліновський у роботі «Досвід історичних розвідок про слідче кримінальне судочинство в Росії» (1849) зазначав: «*Нерідко для дослідження предмета, що пізнається завдяки почуттям, потрібні особливі пізнання в мистецтві, яких бракує слідчим і суддям, тому закони визнають джерелом доказів огляди обізнаних людей. <...> Таким джерелом доведення істини можна вважати в наших законах постанови про порівняння почерку руки у разі сумнівів з боку секретарів присутніх місць*».³

¹ Пахман С. В. Указ. соч. С. 210.

² Судові експертизи в процесуальному праві України: ... С. 8—9.

³ Ліновский В. А. Указ. соч. С. 88.

У Статуті кримінального судочинства і Статуті цивільного судочинства, ухвалених в Російській імперії за результатами судової реформи 1864 р., унормовано такі категорії, як спеціальні знання й дослідження, що (на думку сучасних українських дослідників генезису експертології) безпосередньо стосуються судової експертизи.¹ Дійсно, у цих статутах виокремлено такі види експертизи, як судово-хімічну й мікроскопічних досліджень.²

Положення згаданих вище процесуальних статутів 1864 р. поширювалися на українські землі й Бессарабію (їх застосовували тут до окупації Румунією, незважаючи на прийняте «Кримінальне уложення» 1903 р., що діяло винятково у разі переслідування за державну зраду та бунти).³

Статут кримінального судочинства Російської імперії 1864 р. у ст. 112, 690—692, 698 та деяких інших певною мірою урегулював нормативно-правові завдання та процесуальний статус *обізнаних людей*. Зокрема, ст. 112 цього Статуту визначено: «У тому разі, коли для точного розуміння обставин, які зустрічаються у справі, необхідні спеціальні свідчення або обізнаність у науці, мистецтві, ремеслі, промислі чи якому-небудь занятті, запрошують обізнаних людей». ⁴ О. П. Чебишов-Дмитрієв зазначав, що «висновки експертів не мають обов'язкової сили для суду, який, вбачаючи за потрібне перевірити здійснене ними дослідження, не соромиться не у виборі обрядів і прийомів, не у призначенні кількості й вибору експертів, не у визначенні строків дослідження». ⁵ Отже, уже в другій половині XIX ст. обізнані люди, яких у наукових коментарях до тогочасного процесуального законодавства називали *експертами*, стали повноправними учасниками кримінального й цивільного процесів.

Пізніше професор Харківського університету Л. Є. Владимиров у роботі «Вчення про кримінальні докази» (1886) обґрунтував спеціальний процесуальний статус експертів, які «ґрунтують свої висновки на будь-якій науці, по суті — наукові судді, вирок яких є рішенням спеціального питання у справі». ⁶ Водночас він чітко визначав, що судові експерти є «не свідками, а людьми науки, покликаними для вирішення спеціальних питань», а судову експертизу називав «самостійним видом кримінальних доказів». ⁷

Найбільш повно й комплексно питання діяльності судових експертів у кримінальному процесі висвітлено в 2-му томі підручника І. Я. Фойницького «Курс кримінального судочинства», який витримав кілька видань. Зокрема, у главі V «Докази в кримінальному процесі» автор називає доказами

¹ Судові експертизи в процесуальному праві України: ... С. 9.

² Чебышёв-Дмитриев А. П. Указ. соч. С. 567.

³ Новосівецький І. М. Нариси історії права Буковини і Бессарабії. Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто, 1986. С. 111.

⁴ Учреждение судебных установлений. Судебные уставы 20 ноября 1864 года. Москва, 1864. С. 15.

⁵ Чебышёв-Дмитриев А. П. Указ. соч.

⁶ Владимиров Л. Е. Указ. соч. С. 12.

⁷ Там же. С. 19.

висновки судової експертизи та виокремлює обов'язкову (передбачену законом) і факультативну (на розсуд суддів) експертизи.¹ Водночас самій природі судової експертизи науковець присвятив окремих розділ IV «Експертиза», де визначив обізнаних людей (експертів) так: «Під обізнаними людьми (*periti, experts, scientific, witness, Sachverständige*) розуміють особу, запрошену до слідства чи суду для спостереження і визначення обставин, пізнання яких передбачає спеціальну обізнаність у науці, мистецтві, ремеслі чи іншій галузі, і наданні суду про такі обставини свого висновку чи думки, до яких вони приходять на основі спеціальних знань, які вони мають».² І. Я. Фойницький зазначав, що обов'язки обізнаних людей аналогічні до обов'язків свідків та мають формальний і матеріальний характер, але обізнані люди «мають право на винагороду, але в розмірах підвищених».³

Так само, як Л. Є. Владимиров, І. Я. Фойницький обґрунтовує, що результати судової експертизи є самостійним доказом. Зокрема, він зауважував: «Не будучи ані судовим рішенням, ані видом огляду, ані, зрештою, особливим видом показань свідків, експертиза є особливим судовим доказом. Вона є доказом, оскільки експертиза частково надає нове бачення на відомі суду обставини, з'ясовує їх справжнє значення, частково навіть за допомогою характерних для неї прийомів виявляє та розкриває перед судом обставини, які залишилися б для нього невідомими».⁴

Окрім зазначених вище праць тогочасних дослідників, про процесуальний статус експертів згадано в більшості навчальних видань з кримінального процесуального права, що вийшли друком в імператорських університетах Російської імперії наприкінці XIX — на початку XX ст. (зокрема, у Києві, Одесі та Харкові). Слід звернути увагу, що тогочасні фахівці також розмежовували статус обізнаних людей (експертів) і свідків у кримінальному процесі. Так, В. К. Случевський констатував, що практика допиту експертів у судовому засіданні набуває поширення. Але (на відміну від свідків) «експерти як особи зобов'язані надавати суду лише свій висновок, обґрунтований на висновках науки, мистецтва, зайнятості чи ремесла, можуть бути залишені в залі суду на весь час судового слідства, не піддаючись зовнішньому, шкідливому на них впливу».⁵

Формуванню судової експертизи з питань інтелектуальної власності передувало утвердження й унормування в національному та міжнародному праві такого виду власності. Первинним об'єктом права інтелектуальної власності стало авторське право. Відомий правознавець минулого В. Д. Спасович вважав, що вперше авторське право через привілеї було

¹ Фойницький І. Я. Указ. соч. С. 252.

² Там же. С. 310.

³ Там же. С. 325.

⁴ Там же. С. 314.

⁵ Случевський В. К. Указ. соч. С. 363.

визнано й захищено 1491 р. у Венеційській Республіці щодо твору *Phoenix* магістра П'єтро да Равенна (*Pietro da Ravenna*).¹

Натомість більшість правознавців вважають, що вперше право інтелектуальної власності законодавчо закріпили в англійському «Статуті Королеви Анни» (1710), яким заборонили видавати друком і передруковувати книги без згоди авторів і призначили 14-річний термін охорони авторських прав.² Хоча В. Д. Спасович зазначає, що згаданий Статут (*for the encouragement of learned men to compose and write useful books*), за пропозицією Вортлі, вийшов друком 1709 р.³ 1774 р. положення про захист авторського права суд реалізував у рішенні за справою «Дональдсон проти Бекета», захистивши 14-річний термін авторських прав Дональдсона.⁴

Наприкінці XVIII ст. країни Західної Європи почали законодавчо закріплювати охорону авторських прав. Так, про охорону авторського права згадано в Саксонському мандаті (1773). У Франції, на підставі законів 1791 і 1793 рр., захистили право винятково французьких авторів. 1817 р. 20-річний термін охорони авторських прав ухвалено в Бельгії та Нідерландах, а 1837-го — у Данії. 1857 р. кантони Швейцарської Конфедерації уклали між собою конкордат, яким закріпили авторське право на 30 років після виходу друком першого твору або до кінця життя автора.⁵ 1870 р. в Німеччині прийняли Закон про літературну власність, що зумовлював пожиттєву власність на твір для автора та його нащадків упродовж 30 років по смерті митця.

Якщо право на твір літератури, науки чи мистецтва у XVIII ст. одні науковці вважали особистими, а інші — майновими правами автора й видавця, то вже в XIX ст. авторське право визначили як «*право автора на виняткове відтворення друком свого літературного твору*». ⁶ У цей час в адміністративній і судовій практиці держав Європи й Америки почали розмежовувати такі види порушення авторського права, як контрафакцію та плагіат. У першому випадку потерпілими вважали книговидавців, у другому — авторів творів.

Із часом постало питання про об'єднання зусиль міжнародної спільноти для охорони права на об'єкти інтелектуальної власності. Зокрема, перші достовірно відомі двосторонні міждержавні конвенції про охорону авторського права на літературні твори укладено між Францією і Нідерландами, а також між Австрією і Сардинією (1840).

¹ Спасович В. Д. Указ. соч. С. 3.

² Мартенс Ф. Ф. Современное международное право цивилизованных народов: в 2 т. Т. 2. Санкт-Петербург, 1883. С. 139.

³ Спасович В. Д. Указ. соч. С. 5.

⁴ Бетелл Т. Собственность и процветание: уроки истории/пер. с англ. Б. Пинскера. Москва; Челябинск, 2018. С. 353.

⁵ Спасович В. Д. Указ. соч. С. 10—11.

⁶ Мартенс Ф. Ф. Указ. соч. С. 139—141, 143.

Пізніше такі угоди уклали Франція і Сардинія (1843), Пруссія і Англія (1846), Франція і Англія (1852), Франція і Баден (1854) та ін. Першою багатосторонньою міжнародною конвенцією щодо літературних творів (за свідченням Ф. Ф. Мартенса) стала резолюція Брюссельського міжнародного літературного конгресу (1858), яка визнавала літературну власність, визначала паритет у правах на літературний твір національних і зарубіжних авторів, закликала до уніфікації законодавства про захист авторського права.¹

Окрім авторського права, упродовж XVIII—XIX ст. правову охорону поширено на право промислової власності. Зокрема, у роботі О. О. Пиленка «Право винахідника» (1902) досліджено певні недоліки патентного законодавства у США (1790), Франції (1791), Німеччині (1896), Австро-Угорщині (1852), відзначено суперечливість другого Закону Російської імперії від 20.05.1896 р. «Положення про привілеї на винаходи і вдосконалення» у частині діяльності *вільних експертів*.² Наявність патентного законодавства в державах Європи й Російської імперії, до складу якої тоді належали українські землі, не виключала спорів щодо права промислової власності у порядку, визначеному судовими статутами 1864 р. Останні, як було зазначено, унормовували також статус обізнаних людей (експертів).

1883 р. право на об'єкти інтелектуальної власності закріпили в одному з перших міжнародних договорів у цій царині — Паризькій конвенції з охорони промислової власності. Надалі, 1886 р., авторське право закріпили у Бернській конвенції про охорону літературних і художніх творів.³ Зазначені конвенції сприяли поширенню охорони права на об'єкти інтелектуальної власності в Європі та США і стали предметом дослідження тогочасних правників.

Так, український правознавець-міжнародник П. Є. Казанський у 3-томній праці «Загальні адміністративні союзи держав» (1897) комплексно дослідив «Міжнародні союзи для охорони літературних і артистичних творів» (книга 6).⁴ Зокрема, у главі IV науковець визначив особливості *«міжнародної літературної й артистичної власності»*, а також механізми її правового захисту.

Зі свого боку, В. Д. Спасович захоплено писав про створення *«міжнародних союзів для охорони творів літератури і мистецтва»*, до якого долучилися Швейцарія, Франція, Велика Британія, Іспанія, Італія, Німеччина, Бельгія, населення яких (разом з колоніями) складало майже 450 млн осіб. Водночас він критикував положення Бернської конвенції, яке визнавало

¹ Мартенс Ф. Ф. Указ. соч. С. 148—149, 156—157.

² Пиленко А. А. Указ. соч. С. 480—486.

³ Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів: Паризький Акт від 24.07.1971 р. (змін. 02.10.1979 р.)//*Зібрання чинних міжнародних договорів України*. 2006. № 5 (кн. 2). Ст. 1247.

⁴ Казанский П. Е. Указ. соч. С. 1—148.

авторське право на переклади лише на 10 років з часу його оприлюднення.¹ В. Д. Спасович також сподівався, що діяльність міжнародних союзів у цій сфері сприятиме утвердженню у XX ст. авторського права, «*одвічного за часом і всесвітнього за простором*».²

Щодо генезису судової експертизи з питань інтелектуальної власності в другій половині XIX ст., то безпосередніх вказівок на обізнаних людей та їхній процесуальний статус у тогочасному цивільному судочинстві замало. Схожа ситуація мала місце і в тодішній навчальній літературі. Навіть у базових навчальних виданнях з цивільного судочинства положення про судову експертизу відсутні.³ Натомість, досліджень проблем права на об'єкти інтелектуальної власності та способів їх правового захисту в цю добу не бракувало.

Так, у роботі «Дослідження про майнові чи речові права за законами російськими» (1855) М. В. Варадинова, науковця й державного діяча Російської імперії українського походження, окремий підрозділ присвячено дослідженню «*мануфактурної та художньої, наукової чи літературної*» власності.⁴ Автор відзначив, що «*загальна властивість мануфактурної і художньої, наукової і літературної власності полягає в тому, що спори за ними спочатку розглядають у третейських судах. Справи про привілеї може, у разі незгоди з третейським судом, проводити звичайний цивільний і навіть кримінальний суд*».⁵ Згадування про судові спори щодо об'єктів права інтелектуальної власності з комбінованою юрисдикцією гіпотетично не виключали можливості залучення для формування доказової бази обізнаних людей зі спеціальними знаннями у галузі науки, техніки й мистецтва, але достовірних відомостей про такі факти сьогодні невідомо.

Водночас у другій половині XIX — на початку XX ст. судова експертиза, яку проводили обізнані люди на підставі Статутів цивільного судочинства 1832 і 1864 рр., набула поширення також у цивільному процесі, предметом якого є суперечки щодо об'єктів авторського права, права промислової власності та ін. Відповідні законодавчі положення сприяли розвиткові наукової думки про судову експертизу в цивільних провадженнях. Наприклад, у § 30 посібника І. А. Владиславлева «Загальні засади цивільного судочинства» (1857) поміж допустимих доказів у спірних справах визначено «*показання обізнаних людей*».⁶

¹ Спасович В. Д. О праве собственности в литературе/Сочинения. Т. 3: Статьи, диссертации, лекции юридического содержания. Санкт-Петербург, 1890. С. 395, 399.

² Спасович В. Д. Вопрос о так называемой литературной собственности/Сочинения. Т. 3: ... С. 368.

³ Гольмстен А. Х. Учебник русского гражданского судопроизводства. 2-е изд., испр. и доп. Санкт-Петербург, 1894. 391 с.

⁴ Варадинов Н. В. Указ. соч. С. 40—44.

⁵ Там же.

⁶ Владиславлев И. А. Указ. соч. С. 49.

Одним із перших достовірно відомих типів експертизи у цивільному судочинстві стала почеркознавча експертиза. Зокрема, І. А. Владиславлев зазначив особливість почеркознавчих експертиз, *«зроблених єврейською мовою на актах, листах і інших паперах»*, перевірку яких мали здійснити рабин і двоє євреїв, що заслуговували на довіру, після приведення їх усіх до присяги, обов'язковою для свідків.¹

Згаданий уже нами правознавець В. Д. Спасович у праці *«Права авторські та контрафакція»* (1865) зауважив, що *«питання про ведення справ про злочини проти авторського права доволі заплутані; їх розв'язують неоднаково за різними положеннями про власність авторську літературну, художню, музичну»*.²

Подібно до поглядів М. В. Варадинова, цей науковець визначав про особливості судочинства в царині об'єктів авторського права таке: *«Справи про право власності авторської розв'язує третейський суд. У разі незгоди сторін на вирок третейський, справи ці передають до звичайних судів, починаючи з цивільної палати тієї губернії, де проживає відповідач. Цивільна палата, у разі сумнівів, вимагає висновку університетів»*.³

Натомість почесний член Імператорських університетів св. Володи-мира (м. Київ) та Юр'ївського (нині — *Тартуський університет*, Естонія), заслужений професор І. Є. Енгельман у *«Курсі російського цивільного судочинства»* (1912) помістив підрозділ *«Висновки обізнаних людей»*. Їх процесуальний статус науковець характеризував так: *«Обізнані люди з'являються на суд у подвійній ролі: як свідки і як помічники судді. Як свідки їх допитують щодо їхніх спостережень над запропонованими їхній увазі об'єктами. Їхні висновки (показання) слугують матеріалом для обговорення справи. Різниця їхніх показань від показань свідків полягає в тому, що перші заявляють про безпосереднє сприйняття ними враження під час самого здійснення суперечливого факту, а обізнані люди доходять до цього явища шляхом висновку на підставі певних матеріальних слідів, що залишаються від нього. Як помічники судді обізнані люди оцінюють значення відомих фактів для розв'язання спірних питань на основі своїх особливих наукових, технічних чи господарських знань»*.⁴ Зі змісту цієї цитати можна дійти висновку, що обізнані люди стали прототипом судових експертів, але відомостей щодо їхніх висновків у справах, які стосуються інтелектуальної власності, до сьогодні не знайдено.

Водночас в Україні, відповідно до Закону від 04.07.1913 р. *«Про започаткування кабінетів науково-судової експертизи в містах Москві, Києві й Одесі»*, схваленому Державною Думою та Державною Радою Російської

¹ Владиславлев І. А. Указ. соч. С. 49, 52.

² Спасович В. Д. Права авторские и контрафакция. ... С. 88.

³ Там же. С. 89.

⁴ Энгельман И. Е. Указ. соч. С. 318.

імперії, було створено перші державні спеціалізовані експертні установи: кабінети науково-судової експертизи при прокурорах Київської й Одеської судових палат.¹ Усі ці обставини створили підґрунтя для утвердження судової експертизи в царині інтелектуальної власності. Проте, Перша світова війна відсунула судові спори про право на об'єкти інтелектуальної власності на другий план.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження передумов формування судової експертизи об'єктів права інтелектуальної власності в контексті генезису судочинства, системи і процесуальних механізмів доказування та судово-експертної діяльності, можна дійти таких висновків.

У X—XVI ст. (як свідчить аналіз текстів договорів русів із греками, «Руської Правди», договорів удільних князів з великими князями й між собою, грамот, судебників, Литовських статутів та ін.) професійної судової експертизи не існувало через несформованість судів, судового процесуального законодавства й архаїчність процесу доказування, що ґрунтувалися на клятвах і ритуалах (ордаліях та ін.) відповідачів і свідків та катуваннях підозрюваних.

Потреба у фаховій судово-експертній діяльності в Європі виникла тоді, коли система й механізми доказування у світських і канонічних судових процесах зазнали докорінної трансформації, а висновки судових експертів (обізнаних людей) стали легітимними доказами в кримінальному та цивільному процесах. Уперше на українських землях процесуальний статус судового експерта як обізнаної людини унормовано в Статуті кримінального судочинства Російської імперії 1864 р. (ст. 112, 690—692, 698 та ін.).

Утвердженню судово-експертної діяльності в царині інтелектуальної власності також передувала легітимізація права на об'єкти інтелектуальної власності в Австро-Угорщині, Англії, Іспанії, Нідерландах, Німеччині, Росії, США, Франції у XVIII ст., а також формування адміністративних і судових механізмів її захисту. Водночас практику залучення обізнаних людей до розглядання суперечок про авторські права на наукові, літературні й мистецькі твори, винаходи тощо не було поширено до XIX ст.

Після організації в Україні кабінетів науково-судової експертизи при прокурорах Київської й Одеської судових палат (1913) відбулися інституціоналізація судово-експертної діяльності та професіоналізація діяльності судових експертів. Ці обставини заклали підвалини для утвердження судової експертизи у сфері інтелектуальної власності. Однак, інституціоналізацію судової експертизи об'єктів права інтелектуальної власності не було завершено через Першу світову війну.

¹ Богатырь В. Судебная экспертиза: вчера и сегодня//*Судебно-юридическая газета*. 22.02.2010. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/35721-sydebnaya-eksper-tiza-vchera-i-segodnya> (дата звернення: 01.08.2020).

Наведена публікація позначає, але не вичерпує основні питання щодо передісторії судової експертизи об'єктів права інтелектуальної власності. Зокрема, певні прототипи судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності в XIX — на початку XX ст. можуть стати предметом подальших наукових розробок під час вивчення архівів тогочасних третейських, цивільних і кримінальних судів, а також архівів імператорських університетів Києва, Одеси та Харкова.¹

References

- Bernska konventsiia pro okhoronu literaturnykh i khudozhnykh tvoriv: Paryzkyi Akt vid 24.07.1971 r. (zmin. 02.10.1979 r.). *Zibrannia chynnykh mizhnarodnykh dohovoriv Ukrainy*. 2006. № 5 (kn. 2). St. 1247 [in Ukrainian].
- Betell, T. (2018). *Sobstvennost i protsvetanie: uroki istorii*. Per. s angl. B. Pinsker. Moscow; Cheliabinsk [in Russian].
- Bogatyr V. Sudebnaia ekspertiza: vchera i segodnia. *Sudebno-iuridicheskaia gazeta*. 22.02.2010. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/35721-sydebnaya-ekspertiza-vchera-i-segodnya> (data zvernennia: 01.08.2020) [in Russian].
- Chebyshev-Dmitriev, A. P. (1875). *Russkoe ugovolnoe sudoproizvodstvo po sudebnym ustavam 20 noiabria 1864 g.* Sankt-Peterburg, IX s. [in Russian].
- Engelman, I. E. (1912). *Kurs russkogo grazhdanskogo sudoproizvodstva: uchebnik*. 3-izd., ispr. i dop. Iurev [in Russian].
- Fedorenko, V. L. (2017). Stanovlennia ta rozvytok Naukovo-doslidnoho tsentru sudovoi ekspertyzy z pytan intelektualnoi vlasnosti Ministerstva yustytssii Ukrainy (2004—2017 rr.). *Problemy teorii ta praktyky sudovoi ekspertyzy z pytan intelektualnoi vlasnosti: mater. nauk.-prakt. konf.* (Kyiv, 21.12.2017). Ed.: prof. V. L. Fedorenko. Kyiv [in Ukrainian].
- Fedorenko, V. L. (2019). Stanovlennia ta rozvytok sudovoi ekspertyzy obektiv intelektualnoi vlasnosti v Ukraini. *Aktualni pytannia sudovoi ekspertolohii, kriminalistyky ta kryminalnogo protsesu: mat. Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (Kyiv, 05.11.2019). Eds.: O. H. Ruvin, V. V. Nestor; uklad. O. I. Zhrebko, A. O. Poltavskiy, O. V. Yudin. Kyiv [in Ukrainian].
- Fedorenko, V. L., Kovalenko, V. V. (2020). Sudova ekspertyza obektiv prava intelektualnoi vlasnosti yak vazhlyva funktsiia Ukrainskoi derzhavy: henezys i perspektyvy rozvytku. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia* [in Ukrainian].
- Fedorenko, V. L., Timoshchik, L. P., Sobin, A. K. (2019). Sudebnaia ekspertiza obektiv prava intelektualnoi sobstvennosti v Ukraine: poniatie, vedy i sistema. *Armianskiy zhurnal sudebnoi ekspertizy i kriminalistyky*. № 1 [in Russian].
- Fedorenko, V. L., Tymoshchuk, L. P. (2019). Sudova ekspertyza z pytan intelektualnoi vlasnosti: henezys, poniattia, klasyfikatsiia ta sistema. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk ta derzhavnoho upravlinnia*. № 1 (3) [in Ukrainian].
- Foinitskii, I. Ia. (1899). *Kurs ugovolnogo sudoproizvodstva*. Tom II. 2-e izd., pererab. Sankt-Peterburg [in Russian].
- Golmsten, A. Kh. (1894). *Uchebnik russkogo grazhdanskogo sudoproizvodstva*. 2-e izd., ispr. i dop. Sankt-Peterburg [in Russian].

¹ Федоренко В. Л., Коваленко В. В. Зазнач. твір. С. 19.

- Kaminskyi, A. M. (2020). Teoriia sudovoi ekspertyzy v Ukraini. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*: zb. materialiv III Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 27.02.2020). Kyiv — Mariupol [in Ukrainian].
- Kazanskii, P. E. (1897). *Vseobshchie administrativnye soiuzy gosudarstv*: monografiia. T. 3. Odessa [in Russian].
- Khrestomatiia pamiatnikov feodalnogo gosudarstva i prava stran Evropy*. (1961). Gosudarstvo drevnikh frankov, Anglo-Saksonskoe gosudarstvo, Angliia, Germaniia, Ispaniia, Italiia, Frantciia, Albaniia, Bolgariia, Vengriia, Polsha, Rumyniia, Cherkhiia, Iugoslaviia. Ed.: V. M. Koretckii. Moscow [in Russian].
- Khrestomatiia po istorii russkogo prava*. (1901). Sost. M. F. Vladimirskaia-Budanov. Vyp. 2. 4-e izd. Kyiv [in Russian].
- Kolb, G. F. (1896—1899). *Istoriia chelovecheskoi kultury s ocherkom form gosudarstvennogo pravleniia, politiki, razvitiia svobody i blagosostoianiiia narodov*. Per. s 3-go pererab. i znach. dop. nem. izd.: A. A. Reingoldt (ed.). Kn. 2. Kyiv — Kharkiv [in Russian].
- Linovskii, V. A. (1849). *Opyt istoricheskikh razyskaniia o sledstvennom ugovnom sudoproizvodstve v Rossii*. Odessa [in Russian].
- Martens, F. F. (1883). *Sovremennoe mezhdunarodnoe pravo tcivilizovannykh narodov*: v 2 t. T. 2. Sankt-Peterburg [in Russian].
- Novosivskii, I. M. (1986). *Narysy istorii prava Bukovyny i Basarabii*. Niu-York, Paryzh, Sidnei, Toronto [in Ukrainian].
- Pakhman, S. V. (1851). *O sudebnykh dokazatelstvakh po drevnemu russkomu pravu, preimushchestvenno grazhdanskomu, v istoricheskom ikh razvitiia: Rassuzhdenie Semena Pakhmana*. Moscow [in Russian].
- Pilenko, A. A. (1902). *Pravo izobretatelia: Privilegii na izobreneniia i ikh zashchita v russkom i mezhdunarodnom prave: Istoriko-dogmaticheskoe issledovanie*. Kn. 1: Ocherk istorii privilegii na izobreneniia (v sviazi s evoliutciei doktriny). Kn. 2: Pravo na patent. T. 1. Sankt-Peterburg [in Russian].
- Sluchevskii, V. K. (1910). *Uchebnik russkogo ugovnogo prottsessa. Sudoustroistvo-sudoproizvodstvo*. 3-e izd., peredel. i dop. Sankt-Peterburg [in Russian].
- Sobranie vazhneishikh pamiatnikov po istorii drevnego russkogo prava*. (1859). Sost. I. Lazarevskii, Iak. Utin. Sankt-Peterburg [in Russian].
- Spasovich, V. D. (1865). *Prava avtorskie i kontrafaktciia*. Sankt-Peterburg [in Russian].
- Spasovich, V. D. (1890). *O prave sobstvennosti v literature. Sochineniia*. T. 3: Stati, dissertatsii, lektcii iuridicheskogo sodержaniia. Sankt-Peterburg [in Russian].
- Stanislavskii, A. G. (1855). *Issledovanie nachal imushchestvennykh otnoshenii v drevneishikh pamiatnikakh russkogo zakonodatelstva*. Kazan [in Russian].
- Statuty Velykoho Kniazivstva Lytovskoho* (2008): reprintsne vydannia 1854 r. Peredmovna I. Bondaruka. Kyiv [in Ukrainian].
- Sudovi ekspertyzy v protsesualnomu pravi Ukrainy* (2019): navch. Posib. Ed.: O. H. Ruvyn. Kyiv [in Ukrainian].
- Trotchina, K. E. (1851). *Istoriia sudebnykh uchrezhdenii v Rossii*. Sankt-Peterburg [in Russian].
- Uchrezhdenie sudebnykh ustanovlenii. Sudebnye ustavy 20 noiabria 1864 goda*. (1864). Moscow [in Russian].
- Varadinov, N. V. (1855). *Issledovanie ob imushchestvennykh ili veshchestvennykh pravakh po zakonam russkim*. Statia I: O prave sobstvennosti. Sankt-Peterburg [in Russian].

- Vladimirov, L. E. (1886). *Uchenie ob ugovolnykh dokazatelstvakh*. Osobennaia chast. Kniga pervaja: Lichni sudeiskii osmotr i zakliucheniiia ekspertov. Kharkiv [in Russian].
- Vladislavlev, I. A. (1857). *Obshchie osnovaniia grazhdanskogo sudoproizvodstva*. Sankt-Peterburg [in Russian].
- Volter, F. M. (1809). *Istoriia tsarstvovaniia Liudovika XIV i Liudovika XV, korolei frantuzskikh, s prisovokupleniem slovaria vsekh znamenitykh Frantuzskikh muzhei: ministrov, polkovodtsev, pisatelei i khudozhnikov, proslavivshikh tsarstvovanie sikh gosudarei: v 4 ch. Per. s fr. A. Voeikov. Ch. 4*. Moscow [in Russian].

В. Л. Федоренко, В. В. Коваленко, А. Д. Гайдай
ПРЕДЫСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ СУДЕБНОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ
ОБЪЕКТОВ ПРАВА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ
В КОНТЕКСТЕ ГЕНЕЗИСА СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ (ОТ КИЕВСКОГО КНЯЖЕСТВА
ДО ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ)

(обзорная статья)

В публикации комплексно исследованы предпосылки зарождения судебной экспертизы объектов права интеллектуальной собственности в Украине и за рубежом в контексте генезиса судебно-экспертной деятельности с X до начала XX вв. Проанализированы такие источники судопроизводства эпохи Киевского княжества (Руси) и так называемых тёмных веков (XII—XIV), как «Русская Правда», договоры удельных князей с великими князьями и между собою, уставные и жаловальные грамоты князей, судебники и т. п., а также Литовские статуты (XVI). Обосновано положение о том, что появление судебной экспертизы в Европе связано с происхождением и характером доказательств в судопроизводстве. Необходимость в судебных экспертах возникла тогда, когда их выводы стали легитимными доказательствами для суда в уголовных и гражданских процессах. Подчёркнуто, что впервые процессуальный статус судебного эксперта как сведущего человека нормирован в Уставе уголовного судопроизводства Российской империи 1864 г. (ст. 112, 690—692, 698 и др.).

Отмечено, что учреждению судебно-экспертной деятельности в сфере интеллектуальной собственности предшествовала легитимизация права на объекты интеллектуальной собственности в Австро-Венгрии, Англии, Испании, Нидерландах, России, США, Франции в XVIII в., а также учреждение административных и судебных механизмов её защиты. Вместе с тем, практика привлечения сведущих людей к рассмотрению споров об авторских правах на научные, литературные и художественные произведения, изобретения и т. п. в XIX в. была редким явлением.

В 1913 году в Украине созданы кабинеты научно-судебной экспертизы (НСЭ) при прокурорах Киевской и Одесской судебных палат, что способствовало институционализации судебно-экспертной деятельно-

сти и профессионализации деятельности судебных экспертов. Указанные обстоятельства создали предпосылки для учреждения судебной экспертизы в сфере интеллектуальной собственности, но Первая мировая война отодвинула судебные споры о праве интеллектуальной собственности на второй план.

Ключевые слова: судебная экспертиза, судебный эксперт, сведущие люди, интеллектуальная собственность, судебная экспертиза объектов права интеллектуальной собственности, генезис судебной экспертизы по вопросам интеллектуальной собственности.

V. Fedorenko, V. Kovalenko, O. Gaidai

**PREHISTORY OF FORMATION OF FORENSIC INTELLECTUAL PROPERTY ANALYSIS IN THE CONTEXT OF FORENSIC ACTIVITY GENESIS IN UKRAINE (FROM THE TIME OF KIEVAN PRINCIPALITY TO THE FIRST WORLD WAR)
(Review Article)**

Preconditions for emergence of forensic intellectual property analysis in Ukraine and abroad in the period from the 10th to the beginning of 20th century in the context of forensic science genesis are comprehensively analyzed in the article. The following sources of court proceedings of the Kyivan Principality (Russia) Epoch and the so-called “Dark ages” (in the 12th/14th centuries), as “Russkaya Pravda”, treaties of appanage princes with grand princes and between each other, charters and letters patent of princes, sudebniky, etc., along with the Statutes of Lithuania (16th century) and others are considered. It is argued that emergence of forensic science in Europe was linked to origin and nature of evidence in court proceedings. Forensic experts are involved when their findings become legitimate evidence for court in criminal and civil proceedings. It is emphasized that for the first time the procedural status of a forensic expert as the “third party expert” is regulated in the Statute of Criminal Procedure of the Russian Empire of 1864 (Articles 112, 690, 691, 692, 698, etc.).

It is noted that the establishment of forensic activities in the field of intellectual property was preceded by legitimization of intellectual property rights in Austria-Hungary, England, Spain, the Netherlands, Germany, Russia, the USA, France in the 18th century, as well as the establishment of administrative and judicial mechanisms for its protection. At the same time, the practice of involving experts in consideration of copyright disputes over scientific, literary and artistic works, inventions, etc., was uncommon in the 19th century.

In 1913, offices of forensic science under the prosecutors of the Kyiv and Odessa Judicial Chambers, which contributed to institutionalization of forensic activities and professionalism of forensic experts were established. These

circumstances created conditions for initiation of forensic intellectual property analysis. However, the First World War pushed the litigation over the right to intellectual property to the background.

Keywords: forensic science, forensic expert, “third party experts”, intellectual property, forensic intellectual property analysis, genesis of forensic commodity examination.

Надійшла до редколегії 05.08.2020

Федоренко В. Л., Коваленко В. В., Гайдай О. Д. Передісторія становлення судової експертизи об'єктів права інтелектуальної власності в контексті генезису судово-експертної діяльності в Україні (від Київського князівства до Першої світової війни)(оглядова стаття). *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. / редкол.: О. М. Ключев, В. Ю. Шепітько та ін. Харків : Право, 2020. Вип. 22. С. 126—145. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.10>.